

Теслюк В. М., кандидат психологічних наук, доцент Національний університет біоресурсів і природокористування України, (м. Київ)

Карнович О. В., магістрант Національний університет біоресурсів і природокористування України, (м. Київ)

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

У статті досліджено тлумачення понять “компетентність”, “компетенція”, “професійна компетентність викладача”, “професійна компетентність майбутнього викладача”.

В статье исследуются понятия “компетентность”, “компетенция”, “профессиональная компетентность преподавателя”, “профессиональная компетентность будущего преподавателя”.

In the article investigational interpretation of concepts “competence”, “jurisdiction”, “professional competence of teacher”, “professional competence of future teacher”.

На сучасному етапі розвитку освіти України визначна роль у формуванні всебічно розвинутої особистості фахівця належить вищим навчальним закладам, де викладач посідає провідне місце в організації навчально-виховного процесу зі студентською молоддю. Саме від професіоналізму викладача, від його вмінь бачити і формулювати педагогічні задачі, проектувати етапи навчання, відбирати зміст навчання з урахуванням пізнавальних можливостей студентів, залучати їх до наукового пошуку засобами сучасних методів навчання залежить сформованість творчого потенціалу фахівців нової генерації.

Загальний аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної літератури свідчить про те, що проблема підготовки викладачів вищої школи завжди гостро стояла перед педагогічною громадськістю, актуальною вона є і в нинішніх суспільних умовах. Сьогодні висувуються дуже високі вимоги до особистості педагога вищої школи, до технології його діяльності, і, безумовно, вони суттєво зростатимуть із входженням вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір.

Теоретичні і практичні питання формування професійної компетентності викладача вищого навчального закладу, організаційні та технологічні аспекти підготовки фахівців даної категорії висвітлювалися у працях багатьох вчених. Зокрема, концептуальні підходи до професійної підготовки педагогів, формування їх професійної компетентності обґрунтовані у працях А. Алексюка, Л. Ахметзянової, Н. Бібік, І. Зязюна, Н. Кузьміної, В. Лугового, А. Маркової, В. Сластьоніна, М. Фіцули та ін.; педагогічні засади особистісно-орієнтованої компетентнісної освіти досліджуються в працях В. Краєвського, О. Овчарука, І. Підласого, Н. Побірченко, О. Пометун, З. Слепкань, А. Хуторського. Практика

підготовки викладача вищої школи висвітлюється у дослідженнях В. Гриньової, О. Гури, П. Лузана, В. Манька, О. Полозенко, П. Решетника, В. Свистун, В. Сидоренка, С. Сисоевої та ін.

Аспекти формування професійної компетентності майбутнього викладача вищої школи, зокрема аграрної, не були предметом комплексного науково-педагогічного дослідження, а актуальність зазначених організаційно-технологічних засад наукового пошуку підтверджується запитами сучасної практики. Особливого значення набуває означена проблема в умовах реалізації кредитно-модульної організації системи професійної підготовки майбутніх фахівців-аграрників.

Недостатня розробка означеної проблеми виявляється у обмеженому застосуванні у підготовці майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів сучасних педагогічних технологій; низькій мотивації магістрантів спеціальності “Педагогіка вищої школи” до оволодіння сучасними зразками навчально-методичної діяльності; домінуванні пояснювально-ілюстративних та репродуктивних методів навчання в алгоритмізованій педагогічній технології.

Нові освітні орієнтири, засновані на компетентнісному підході до підготовки викладачів вищої аграрної школи, вступають у протиріччя з існуючими класичними освітніми стандартами, серед яких можна виокремити суперечність між сучасними вимогами до випускників магістратури спеціальності “Педагогіка вищої школи” і їх теоретичною та практичною підготовленістю до здійснення професійно-педагогічної діяльності.

Зазначена суперечність зумовлює необхідність пошуку нових технологічних підходів щодо оволодіння майбутніми магістрами-педагогами високими рівнями

професійної компетентності, здатностями ефективно здійснювати педагогічну взаємодію з перших днів професійно-педагогічної діяльності.

Вищезазначені позиції дозволяють стверджувати: проблема формування професійної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів є актуальною, перспективною у світлі входження вітчизняної вищої аграрної освіти до Болонської співдружності; вона зумовлена соціальною потребою суспільства у викладачах, здатних підготувати фахівців такої генерації, які б вивели аграрну галузь економіки України на рівень передових країн світу.

Звернемося безпосередньо до сутності професійної компетентності викладача. Насамперед, визначимося з поняттями “компетентність”, “компетенція”, які останніми роками усталено увійшли до широкого вжитку педагогічною громадськістю. Зазначимо, що у психолого-педагогічних дослідженнях відсутня термінологічна єдність учених щодо їх сутнісних характеристик.

Зокрема, у словниках “компетенція” (лат. *Competentia* – узгодженість, поєднання) розглядається як коло питань, у яких певна людина володіє досвідом, або добре обізнана: 1) коло повноважень (прав і обов’язків) будь-якої організації, закладу чи посадової особи; коло питань, в яких дана особа має певні знання, досвід [13, с. 112]; 2) коло питань, в яких хтось добре обізнаний [8, с. 234].

Водночас науковці по-різному розуміють зміст поняття “компетенція”. Так,

Г.Селевко переконаний, що це “...результат, який виявляється в підготовленості випускника, в реальному володінні ним методами та засобами діяльності, в можливостях справлятися з поставленими завданнями; форма поєднання знань, вмінь і навичок, яка дозволяє ставити і досягати мети в перетворенні оточуючого середовища” [11, с. 139]. Подібні думки знаходимо і в інших дослідників: “сукупність взаємопов’язаних якостей особистості (знань, вмінь навичок, способів діяльності), які ставляться відносно певного кола предметів і процесів, і, які необхідні, щоб якісно та продуктивно діяти...” [16, с. 60]; “...готовність учня використовувати засвоєні знання, уміння і навички, а також способи діяльності для вирішення практичних і теоретичних завдань [16, с. 61]; “...загальна здатність, яка ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях і нахилах, які набуті під час навчання” [18, с. 30].

Зміст поняття “компетентність” (лат. *Competens* – здібний) науковці також по-

різному тлумачать. Деякі вчені розуміють її як інтегральну якість особистості, що необхідна для реалізації нею професійної діяльності; інші переконані, що компетентність – це сукупність знань та умінь, котрі визначають результативність професійної праці чи прояв єдності професійної та загальної культури особистості. Так як предметом нашого дослідження є професійна компетентність майбутнього викладача-аграрника, варто звернутися до трактування ученими терміну “професійна компетентність”.

Як справедливо стверджують Д. Чернілевський і М.Томчук, категорія професійної компетентності визначається рівнем власне професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, її мотивованим прагненням до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи [17, с. 116]. Як різновид психологічної компетентності визначає професійну компетентність М.Холодна, пов’язуючи її з результатом практики навчання у відповідній предметній спеціалізації [15].

Подібні думки виголошує І.Зимня, зазначаючи, що це якість особистості, яка ґрунтується на знаннях, інтелектуально й особистісно обумовленому досвіді соціально-професійної життєдіяльності людини [3].

Відзначаючи, що поняття “професійна компетентність” не може бути сприйняттям лише через певну суму предметних знань і умінь, Р.Решетник пропонує розглядати його як “...загальну здатність і готовність особистості до фахової діяльності, яка ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих завдяки навчання та виробничій діяльності, орієнтованих на самостійну участь особистості у обраній галузі професійної діяльності” [9, с. 164].

Ю.Татур, переймаючись проблемами проектування стандартів вищої професійної освіти Росії, трактує професійну компетентність фахівця з вищою освітою як “...проявлені ним на практиці прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо для успішної, творчої (продуктивної) діяльності у професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значимість і особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення” [12, с. 9]. В.Свистун розширила і уточнила зміст цього поняття таким чином [10, с. 144]: “Професійна компетентність – це теоретична, практична та психологічна підготовленість особистості майбутнього фахівця до професійної діяльності, що проявляється в його творчій

здатності та всебічній (особистісній, професійній, психологічній) готовності до її ефективного здійснення та досягнення оптимальних результатів.”

У педагогічному аспекті, як вказує А. Ліненко, найбільшу зацікавленість викликає саме підготовленість. Тобто, в трактуванні професійної компетентності варто використовувати якість особистості “підготовленість”, що обумовлює результативність виконання діяльності.

Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнень та освіти тлумачить компетентність як “спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність” [6, с. 20]. У державних стандартах європейської професійної освіти компетентність охоплює: 1) задані навички (вимога виконувати певні індивідуальні завдання; 2) використання знань та умінь на робочому місці на рівні встановлених вимог (стандартів) до даної роботи; 3) здатність відповідально виконувати обов’язки і досягати запланованих результатів; 4) здатність знаходити вирішення у нестандартних ситуаціях; 5) здатність застосовувати знання і вміння у нових умовах виробничої діяльності [1, с.96].

Варто додати, що у дослідженнях С.Шишова, М.Сирятова, А.Тубельського, М.Холстед, Т.Орді, З.Бездухова, В.Манька компетентність тим чи іншим чином пов’язується з еталонами (стандартами), нормами, професійними мінімумами, яким мають відповідати працівники. А тому відмічений аспект має увійти до визначення поняття “професійна компетентність”.

Таким чином, у психолого-педагогічних дослідженнях відсутня термінологічна єдність щодо змісту понять “компетенція”, “компетентність”, тому ці проблемні питання можуть бути предметом подальших наукових дискусій. Компетенція – це сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей як наперед задана вимога (норма) до освітньої підготовки фахівця, що описує змістове наповнення компетентності як здатності особистості здійснювати практичну діяльність. Професійна компетентність – інтегративна якість, яка характеризується теоретичною і практичною її підготовленістю до здійснення професійної діяльності на рівні еталонних норм. Компетентність і практична діяльність як інтегративна професійна якість має вияв тільки за результатами діяльності.

Наше дослідження безпосередньо стосується педагогічної діяльності майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу, тому слід зупинитися на тлумаченні

поняття “професійна компетентність викладача”.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить про неоднозначність визначення поняття “професійна компетентність викладача”. Зокрема, Є.Огарєв переконує, що це стійка здібність до діяльності зі знанням справи [7]. О. Дубасенюк стверджує, що це сукупність умінь педагога, його спроможність по-новому структурувати наукове і практичне знання. До структурних елементів професійної компетентності педагога вчена відносить спеціальну, професійну, методичну, соціально-психологічну, диференціально-психологічну та аутопсихологічну види компетентності [2].

Значна частина досліджень проблеми формування компетентності педагога присвячена діяльності вчителя загальноосвітньої школи. Так, Л.Харужа визначає професійну компетентність вчителя як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду та особистісних якостей, які забезпечують ефективність і результативність його педагогічної діяльності [14].

Н. Кузьміна компетентність вчителя вважає дуже складним утворенням [4], що включає такі види компетентності:

- спеціально-педагогічна компетентність (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, уміння вирішувати типові професійні завдання педагогічної діяльності й оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання й уміння за фахом;

- методична компетентність (знання існуючих методів і форм навчання, сформованість методичного мислення педагога, уміння використовувати в професійній діяльності методичні прийоми для того, щоб вони реалізували дидактичні принципи процесу навчання);

- диференційно-психологічна компетентність (наявність в індивідуальному досвіді знань і умінь, що виходять за межі професії, розроблення на основі цих знань власних методичних прийомів, що можуть поліпшити якість професійної діяльності);

- аутопсихологічна компетентність (адекватне уявлення людини про свої соціально-професійні характеристики і володіння способами подолання професійних деструкцій).

А. Маркова у змісті професійної компетентності виділяє процесуальні і результативні показники. До процесуальних показників віднесено педагогічну діяльність, педагогічне спілкування і особистість вчителя. Результативні показники згруповані у два

Питання педагогіки

блоки: 1) навченість і научуваність; 2) вихованість і виховуваність учнів. Вчена доводить, що у процесі педагогічної діяльності у вчителя розвивається низка психологічних якостей, які також характеризують його компетентність, зокрема: педагогічна ерудиція; педагогічне цілепокладання; педагогічне мислення; педагогічна інтуїція; педагогічна імпровізація; педагогічна уява; педагогічний оптимізм; педагогічна рефлексія [5, с. 84]. Професійно компетентною, за А.Марковою, є така праця викладача, при якій на достатньо високому рівні здійснюється педагогічна

діяльність, педагогічна взаємодія, реалізується особистість та досягаються добрі результати у навчанні.

Одже, узагальнюючи результати теоретичного аналізу щодо тлумачення поняття “професійна компетентність викладача” можна зупинитися на такому визначенні “професійної компетентності майбутнього викладача” – це інтегрована якість особистості магістранта, яка характеризується теоретичною, практичною і психологічною його підготовленістю до здійснення майбутньої педагогічної діяльності відповідно вимогам та нормам.

Література

1. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика / С. У. Гончаренко, Н. Г. Ничкало, В. Л. Петренко [та ін.] ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, Технол. ун-т Поділля ; ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.
2. Дубасенюк О. А. Концептуальна модель професійної виховної діяльності педагога / О. А. Дубасенюк // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 190–197.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результатов образования / И. А. Зимняя // Высш. образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
4. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – 144 с.
5. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Сов. педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82–88.
6. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / Оксана Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні : рек. з освіт. політики. – К., 2003. – С. 13–41.
7. Огарев Е. И. Компетентность образования: социальный аспект / Е. И. Огарев. – Спб. : РАО ИОВ, 1995. – 146 с.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 20-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1988. – 750 с.
9. Решетник П. М. Професійна освіта і компетентність / П. М. Решетник, Н. Г. Батечко // Науковий вісник НАУ. – 2005. – № 88. – С. 157–163.
10. Свистун В. І. Підготовка майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності : монографія / В. І. Свистун. – К. : Наук.-метод. центр аграр. освіти, 2006. – 343 с.
11. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
12. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20–26.
13. Украинский Советский Энциклопедический Словарь. В 3 т. Т. 2 / редкол.: А. В. Кудрицкий (отв. ред.) [и др.]. – К. : Гл. ред. УСЭ, 1988. – 767 с.
14. Харужа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія / Л. Л. Харужа. – К., 2003. – 351 с.
15. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная ; Ин-т психологии РАН, Межвуз. центр по пробл. интеллект. развития личности. – М. ; Томск, 1997. – 391 с.
16. Хуторский А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторский // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
17. Чернілевський Д. В. Педагогіка та психологія вищої школи : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Д. В. Чернілевський, М. Л. Томчук. – Вінниця : Вінниц. соц.-екон. ін-т Ун-ту "Україна". – 2006. – 102 с.
18. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30–34.